

УДК 821.161.2(438)(082.21)

Віктор Яручик

ПОЛЬСЬКА ШЕВЧЕНКІАНА У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД XX СТОЛІТТЯ

Йдеться про звертання польськими інтелектуалами, перекладачами і науковцями до Тараса Шевченка. Він став найпопулярнішим українським митцем, життя і творчість котрого була найбільш знаною серед поляків. Тут розглядаються публікації про Шевченка у часописах, що зверталися до українського питання.

Ключові слова: Шевченко, творчість, літературний процес, письменник, перекладацька спадщина.

Актуальність роботи. У міжвоєнний період XX ст. до постаті Т. Шевченка зверталися як дослідники, так і культурні діячі і поціновувачі творчості Великого Кобзаря. Проте досі немає дослідження, в якому б шевченкіану в Польщі було розглянуто й проаналізовано комплексно.

Постановка проблеми. У статті йтиметься про аналіз творчого доробку Т. Шевченка, а також особливості перекладацької спадщини людей, які перекладали на польську мову українського видатного письменника у міжвоєнний період. Розглянуто українсько-польські часописи, в яких постаті Кобзаря відводилася особлива увага.

До творчості Т. Шевченка у міжвоєнний період у Польщі зверталися багато науковців, перекладачів. Твори (польською та українською мовою) друкувалися у багатьох виданнях не тільки на літературну тематику. Суспільно-культурні організації в Польщі також зверталися до постаті Шевченка.

13 грудня 1921 р. було прийнято рішення про створення у Варшаві при гуманітарній секції Українського Центрального Комітету жіночої підсекції Спілки українок-емігранток у Польщі. Підсекція проводила виключно гуманітарну діяльність – організовувала допомогу для інтернованих в таборах, допомагала емігрантам, які проживали поза таборами. У 1927 р., отримавши новий статус центральної загальноеміграційної організації, вона дістала назву – «Спілка Українок-Емігранток у Польщі». Протягом понаддесятилітньої діяльності варшавської Спілки жінок-емігранток відбулося багато зустрічей, серед них присвячених творчості відомих українських письменників: І. Котляревського, Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Кобилянської, Марка Вовчка, І. Франка, В. Стефаника, Б. Лепкого, Б. Антонича, Ю. Федьковича, П. Тичини, У. Самчука, Ю. Липи та ін. На цих зустрічах в своїх виступах розповідали творчість Т. Шевченка запрошені видатні українські історики, публіцисти, письменники – Д. Дорошенко, Г. Лазаревський, І. Кедрин, М. Островерха, Ю. Липа, Б. Ольхівський та ін. [17, с. 240, 243].

У грудні 1930 р. за розпорядженням Ради Міністрів Речі Посполитої у Варшаві було створено Український Науковий Інститут. УНІ був науково-дослідною інституцією без права дидактичної праці. Завданням інституту були дослідження суспільно-економічної галузі, історії та культури України, історії української церкви, польсько-українських стосунків, а також підготовка наукових кадрів. Окрім того, інститут займався проблематикою окупованої України і готував концепції майбутнього суспільно-політичного устрою незалежної української держави.

Директором інституту був відомий український діяч та вчений, керівник кафедри історії та права – О. Лотоцький [6, с. 45]. Професор Р. Смаль-Стоцький був на посаді наукового секретаря і редактора наукових праць, а також керівником кафедри філології [2, с. 193–197]. До складу наукової колегії УНІ входили керівник кафедри історії літератури проф. Б. Лепкий і керівник кафедри економічних наук проф. В. Садовський. Завданням наукової колегії було вибір керівництва та програмування праці інституту [11, с. 257–266].

До найбільших досягнень комісії історії літератури належало видання творів українського поета-класика Шевченка. Твори вийшли в 16-ти томах, до них увійшли також докторські дисертації на тему творчості Великого Кобзаря, переклади творів українського поета і бібліографія.

У другому періоді існування часопису «Сигнали» («Sygnały») виявилася тенденція до ґрунтовнішого ознайомлення читачів з творчістю східнослов'янських письменників: з української – Т. Шевченко, В. Стефаник, М. Черемшина, О. Маковей, В. Бобинський; білоруської – Я. Купала, Я. Колас, М. Танк; російської – М. Лермонтов, І. Крилов, М. Некрасов, О. Блок, М. Шолохов, М. Пришвін і Ю. Тинянов.

Сьоме число часопису було повністю присвячене репрезентації української літератури. В його літературній колонці було опубліковано польською мовою вірші Т. Шевченка «Заповіт», а ще О. Федьковича «Брат і сестра», О. Олеся «Серце моє – клітка», М. Рильського «Червоне вино», П. Тичини «Як упав же він з коня», Ю. Косача «Літа у Моравії», Б. Лепкого «Вишневий сад за хатою», Є. Маланюка «Ти», «Хвиля тиші», Б. Кравціва «Вже минув, зітлів молодий липень» [5].

З другого числа 1933 р. і до 1936 р. журнал «Zet» знайомив своїх читачів з українською поезією: Т. Шевченком, М. Коцюбинським, Г. Чупринкою, В. Стефаником, Б. Лепким, П. Тичиною, М. Бажаном, Л. Мосензом, О. Ольжичем, Є. Маланюком.

У часописі віднайдемо нотатки про появу нових українських книжок, зокрема спогади К. Поліщука про літературний Київ 1919 р. у книжці «У вирі революції» [15, с. 4], нове видання у Києві ілюстрованого «Кобзаря» Т. Шевченка [4, с. 3], у який увійшли не лише надруковані раніше вірші, а й епічні поеми.

У двадцять четвертому числі за 1927 р. часопис інформує про те, як С. Єфремов випадково натрапив на невідомий рукопис Т. Шевченка від 1844 р., який поліція вилучила разом з іншими документами 1847 р. у М. Костомарова [10, с. 3]. У рукописі містились поезії Т. Шевченка та ілюстрації художників Детамбела і Вещилова.

Редакційна колегія «Wiadomości Literackich» постійно інформувала своїх читачів про події, що відбувалися в українському культурному і літературному житті. І хоч українська проблематика на сторінках часопису не була першочерговою, однак її зміст демонструє зацікавленість польської інтелігенції культурою та літературою України. Поміщаючи на своїх сторінках переклади творів видатних українських письменників (Т. Шевченка, Є. Маланюка, Б. Лепкого, С. Гординського та багатьох ін.) та друкуючи свої відгуки на нові збірки творів українських письменників та діячів, «Wiadomości Literackie» у такий спосіб намагалися познайомити польське суспільство із культурними і літературними надбаннями українського народу.

«Wiadomości Literackie» були єдиним польським суспільно-культурним часописом, який, спираючись виключно на підтримку читачів, витримав перевірку часом. У 1940 р. часопис під редакцією Гридзевського почав виходити на еміграції [3].

У міжвоєнний період у Польщі окрім «Польсько-українського бюлетню» («Biuletynu polsko-ukraińskiego») немає такого польського видання, що було б присвячене виключно польсько-українським взаєминам у різних аспектах, редакція часопису намагалася подавати у журналі твори українських письменників різних генерацій.

Українська література на сторінках тижневика представлена як письменниками-класиками – Г. Сковородою, Т. Шевченком, Я. Щоголевим, Лесею Українкою, І. Франком, так і тодішніми сучасниками: В. Стефаніком, О. Кобилянською, Є. Маланюком, О. Ольжичем, Н. Лівицькою-Холодною, П. Тичиною, М. Рильським, У. Самчуком, Ю. Кленом, А. Крижанівським. Більшість з них (Є. Маланюк, Н. Лівицька-Холодна, А. Крижанівський) належали до унерівської еміграції в Польщі.

«Biuletyn Polsko-Ukraiński» доводив, що українська література існує, незаперечним доказом чого була поява такого великого українського поета і пророка, як Т. Шевченко: «Українська література існує так, що хоча б ми не мали жодних інших доказів на існування української національності, вона, однак, несмертельним голосом Шевченка і його епігонів знайшла б гідне місце серед слов'янських народів. Насправді рідко який поет, як Шевченко, є національним пророком. Рідко який так всесторонньо висловлює національний характер і український патріотизм» (переклад наш. – В. Я.) [2, с. 34–35].

За кількістю опублікованих статей, що містили фрагменти спогадів, висвітлення життя та творчості українського поета і т. ін., Т. Шевченко «Польсько-українському бюлетні» займає перше місце, самих нарисів про нього опубліковано близько 15-ти, не враховуючи рецензій на твори, коротких повідомлень про появу кожного нового тому творів Т. Шевченка, про відзначення річниці з дня народження чи вшанування річниці смерті українського поета та нотаток, в яких він згадується поруч з іншими українськими і польськими поетами-класиками доби романтизму. Ціле десяте число «Бюлетню» у 1934 р. було присвячене Т. Шевченкові з приводу 120-тої річниці з дня його народження.

У вступній статті до Шевченківського числа, присвяченого 120-тій річниці з дня народження українського поета, у «Польсько-українському бюлетні» про Т. Шевченка написано так: «Можемо ствердити, що немає на світі другого ліричного поета, який міг би

похвалитися таким вшануванням і такими сталими проявами, яких зажив в українського народу Тарас Шевченко» [7, с. 1].

Матеріали, що стосуються життя і творчості найвидатнішого українського поета-романтика, опубліковані на сторінках «Польсько-українського бюлетню», можна виділити у п'ять ідейно-тематичних блоків.

1. Творчість Т.Шевченка цілком відповідала ідеї представлення української літератури на сторінках видання. Оскільки редакційна колегія часопису намагалися познайомити польське суспільство із невідомими культурними і літературними надбаннями українського народу, то публікація творів найвидатнішого поета-класика української літератури та ознайомлення польського читача з його життєвим шляхом, як і їх осмислення, якнайкраще надавалася до таких програмних завдань «*Biuletynu Polsko-Ukraińskiego*». Тому саме Т. Шевченкові у часописі відведено найбільше місця.

2. Відсутність відомостей у польському суспільстві про українську класичну літературу автори варшавського часопису прагнули компенсувати цікавими міркуваннями про роль Шевченка в новій українській літературі. Місія Шевченка-поета полягала у воскресінні українського слова і наповненні його новим змістом – хай болісною, хай неприємною, важкою, але правдою. На сторінках видання Лукаш Луців писав про Т. Шевченка: «Шевченко – це феноменальний талант, який віками викликатиме здивування» (переклад наш. – *В. Я.*) [8, с. 26].

«Бюлетин» постійно друкував шевченкознавчі матеріали не тільки високого наукового рівня, а й такі, що не могли бути опубліковані в СРСР. Як уже було сказано, авторами літературознавчих розвідок у «*Biuletynie Polsko-Ukraińskim*» переважно були українці-емігранти – передовсім видатний шевченкознавець П. Зайцев. Однак важливим фактором було те, що редакція без застережень приймала їх позицію і надавала їм можливість друкуватися. А переклад польською мовою значно розширював їх аудиторію.

3. Пріоритетними були матеріали, присвячені темі приятні Т. Шевченка із польськими видатними особистостями, такими, як відомий політичний діяч, історик і художник Броніслав Залеський, польський революціонер-демократ Зигмунт Сераковський, польський поет Едвард Желіговський (псевдонім Антоні Сова), була основою для роздумів на тему польсько-українських відносин і в ХХ ст. Тому Едвард Желіговський написав у своєму поетичному творі «До брата Тараса Шевченка», що:

*...Zbawienia chwila bliska,
Kiedy wieszczuw rodzi lud* [12, с. 26].

Найбільше матеріалу про стосунки Шевченка з поляками дає його кореспонденція з Б.Залеським та коментарі останнього. «Їхні листи часто справляли враження приємної розмови, яку на далекій відстані ведуть нерозлучні друзі: мав право поет сказати Залеському: «Ти є моїм єдиним вірним і незмірним кореспондентом» (переклад наш. – В. Я.) [18, с. 16].

Т. Шевченко присвятив своєму польському товаришеві повість «Княжна», а в автографі до повісті «Художник» теж написано: «Броніславу Залеському».

П. Зайцев у статті «Шевченко і поляки» зазначає, що польський революціонер Зигмунт Сераковський, який походив із Волині, був одним із небагатьох поляків, які найкраще Т. Шевченка розуміли і належно оцінювали. З. Сераковський писав до Шевченка українською, називав його «батьком», порівнював його із автором Апокаліпсису, закинутим до пустелі. Він багато зробив для визволення українського поета з кріпацтва.

4. Автура журналу намагалася показати у творах Т. Шевченка запозичення мотивів у польських романтиків, зокрема А. Міцкевича і З. Красінського. Наприклад, впливи А. Міцкевича, на думку автора статті «Шевченко і поляки», помітні у шевченківській поемі «Гайдамаки» [18, с. 16]. Автор (П. Зайцев) зазначає, що впливи польських авторів стосуються лише художньої форми, Т. Шевченко у поемі «Гайдамаки» дав геніальний образ життєвої, динамічної і психологічної безпосередності, переживаючи разом зі своїми героями історію, так як її переживав народ, традиції якого були для поета найважливішим джерелом.

П. Зайцев наголошує, що творчість А. Міцкевича і Т. Шевченка мала спільну основу – ненависть до московського царату, в якому український поет вбачав джерело нещастя свого народу.

5. Особа і творчість Т. Шевченка були приводом до рефлексій на тему внутрішньої ситуації у II Речі Посполтій. Редакційна колегія видання зазначала, що питання, яких торкається у своїх творах найвидатніший український поет-класик, і сьогодні є актуальними та належать до тих справ, які найбільше «лежать на серці» «Бюлетню». Доказом цього, за словами українського дослідника творчості Т. Шевченка П. Зайцева, є уривок незакінченої драматичної поеми Шевченка «Нікіта Гайдай» (1841 р.). Твір є свідомством заглиблення україн-

ського поета-класика в історію польсько-українських стосунків. Свої висновки з приводу трагічної історії польсько-українських відносин Т. Шевченко вкладає у уста свого героя. Т. Шевченко у цьому творі дає вираження своїм прагненням бачити співжиття польського та українського народів у рівності та братерській любові. Біль української неволі породив у Т. Шевченка і вболівання за інші поневолені слов'янські народи, а думка про визволення, відродження України – думку про спільну боротьбу й братання всіх слов'ян.

1934 р. у Варшаві український вчений-літературознавець, член Української Центральної Ради, викладач Варшавського університету, співробітник Українського Наукового Інституту у Варшаві і один із найвидатніших шевченкознавців ХХ ст. П. Зайцев видав монографію під назвою «Шевченко і поляки» [18], яка відразу привернула увагу польської та української громадськості. У ній П. Зайцев дослідив взаємини Т. Шевченка з польською інтелігенцією, роль і місце поляків у житті Т. Шевченка від дитячих літ до останніх років життя, загалом контакти українського поета з польською духовною культурою і виявив ті її впливи, котрі на ментальності, а отже, на творчості поета залишили глибокі сліди.

На початку статті «Шевченко і поляки» П. Зайцев наголошує на винятковому значенні Т. Шевченка для України, особливо в останній період її відродження.

Використовуючи багатий доробок українського шевченкознавства останньої доби, П. Зайцев прагне підкреслити виняткову роль польської культури у творчості Т. Шевченка, а також значення особистих стосунків у житті Т. Шевченка із поляками, серед яких український поет мав багато друзів, котрі високо шанували його як людину і митця.

Переклади українських літературних творів поміщалися у кожному числі часопису «Польсько-український бюлетень». Це були, переважно, поезії, хоч деколи друкувалася також малі прозові форми чи уривки з творів більшого формату. За всі роки існування часопису на його сторінках з'явилося сім перекладів прозових текстів: уривок зі щоденника Тараса Шевченка [7, с. 29–30], фрагмент з його автобіографічної повісті «Художник» [14, с. 84], два уривки з повісті «Смерть» Б. Антоненка-Давидовича у перекладі Станіслава Стемповського, що супроводжувались коментарем Едварда Карка (Є. Маланюка), новела В. Стефаніка «Сини» у перекладі Фелікса Захори, твір Ю. Косача «Останє втілення Командора» у перекладі Юзефа Лободовського та гумореска Остапа Вишні «Дещо з українознавства».

Із шістнадцяти віршів Т. Шевченка, опублікованих у часописі, п'ятнадцять перекладені, а один вірш «Полякам» подано українською мовою, також вміщено фрагмент «Смерть Демського» з автобіографічної повісті «Художник», пролог до поеми «Неофіти» у перекладі Б. Лепкого та уривки із «Щоденника». Перекладати такого поета, як Т. Шевченко, було нелегким завданням, а навіть своєрідним творчим викликом. Такого поета з виразно національним обличчям і неповторно-індивідуальним стилем мислення і письма перекладати важко, тим більше на таку близьку до української мову, як польська.

Самоусвідомлення Т. Шевченка як поета національного, спорідненого зі світом народної історії, побуту, фольклору, здобуло емоційно піднесений вираз у медитативних елегіях, переклади яких були поміщені на сторінках видання, а саме: «На вічну пам'ять Котляревському», «Думи мої, думи мої» у перекладі Єжи Погоновського [13, с. 17].

Особиста доля в українського поета завжди була невіддільною від долі України, її народу, від численних її втілень у конкретних людських постатях. Цим постійним взаємопроникненням внутрішнього світу поета й неосяжної цілості народного життя зумовлені багатоголосся й «багатолюдність» лірики Т. Шевченка. Недаремно саме постать Великого Кобзаря була основною в зверненнях польських дослідників, перекладачів та журналістів.

У статті ми лише торкнулися цікавих і маловідомих в Україні фактів шевченкіани в Польщі у міжвоєнний період ХХ ст.

Джерела та література

1. Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932. – Nr 2. – S. 45.
2. Bocheński A. Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej / A. Bocheński, S. Łoś, W. Bączkowski. – Warszawa, 1938. – S. 34–35.
3. Habielski R. Niezłomni, nieprzejednani. Emigracyjne «Wiadomości» i ich krąg 1940–1980 / R. Habielski. – Warszawa, 1990.
4. Pustrowany «Kobzar» Szewczenki // Wiadomości literackie. – 1931. – Nr 35. – S. 3.
5. Kamena. – 1934. – Nr 7.
6. Kozak S. Ołeksandr Łotockyj – uczonec, dyplomata i polityk / S. Kozak // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze / pod red. S. Kozaka. – Warszawa, 1996. – Z. 3. – S. 265–273.
7. Kult Szewczenki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – Nr 10. – S. 1.
8. Łuciw Ł. Polacy o Szewczenku / Ł. Łuciw // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – Nr 10. – S. 26.
9. Nakaszydze J. Prof. Dr. R. Smal-Stoćkyj (1893–1969) / J. Nakaszydze // Zeszyty Historyczne. – Paryż, 1970. – S. 193–197.
10. Nieznany rękopis Szewczenki // Wiadomości literackie. – 1927. – Nr 24. – S. 3.

11. Potocki R. Ukraiński Instytut Naukowy w Warszawie (1930–1939) – jego wkład do nauki i kultury ukraińskiej i polskiej / R. Potocki // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* / pod red. S. Kozaka. – Warszawa, 1998. – Z. 6–7. – S. 257–266.
12. Sowa A. Do brata Tarasa Szewczenki / A. Sowa // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1934. – Nr 10. – S. 26.
13. Szewczenko T. Na wieczną pamięć Kotlarewskiemu / T. Szewczenko ; tłum. Jerzy Pogonowski // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1934. – Nr 34. – S. 7.
14. Szewczenko T. Śmierć Demskiego (wyjątek z autobiograficznej powieści «Artysta») / T. Szewczenko // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1935. – Nr 8. – S. 84.
15. *Wiadomości literackie*. – 1924. – Nr 14. – S. 4.
16. Urywek z dziennika T. Szewczenki // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1934. – Nr 10. – S. 29–30.
17. Wiszka E. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939 / E. Wiszka. – Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2001. – S. 240, 243.
18. Zajcew P. Szewczenko i Polacy / P. Zajcew. – Warszawa, 1934. – S. 16.

Яручик Виктор. Польская шевченкиана в междувоенный период XX века. В статье рассказывается об обращении польскими интеллектуалами, переводчиками и научными работниками к Тарасу Шевченко. Украинский гений стал самым популярным писателем, жизнь и творчество которого были наиболее известны среди поляков. В статье автор делает попытку кратко проанализировать основные публикации о Шевченко в самых популярных польских журналах, которые поднимали на своих страницах украинский вопрос.

Также в статье анализируются некоторые литературные переводы малой прозы и поэзий Тараса Шевченко на польский язык. Особенный акцент сделан на том, насколько Шевченко был близок также к польской культуре и литературе. Польско-украинские литературные связи были очень сильными. Статья является одной из проб обратить внимание последующих исследователей на литературные проблемы междувоенного периода XX века. Важную роль в этом процессе занимало творческое наследие Тараса Шевченко.

Ключевые слова: Шевченко, творчество, литературный процесс, писатель, переводы.

Iaruchyк Viktor. Polish Shevchenkiana on the 20–30 years XX century. The article describes the treatment of Polish intellectuals, translators and researchers to Taras Shevchenko. Ukrainian genius become the most popular writer, whose life and work were the most famous among the Poles. The author makes an attempt to briefly review the major publications about Shevchenko in the most popular Polish magazine that raised on their pages Ukrainian question.

The article also examines some literary translations of short prose and poetry of Taras Shevchenko in Polish. Special emphasis is placed on how Shevchenko was also close to the Polish culture and literature. Polish-Ukrainian literary relations were very strong. Article is one of the samples subsequent researchers pay attention to literary problems interwar period of the twentieth century. Important role in this process took creative legacy of Taras Shevchenko.

Key words: Shevchenko, creativity, literary process, writer, translations.